

PRZEMYSŁAW JÓŻWIKIEWICZ

Uniwersytet Wrocławski

Ukraińska terminologia informatyczna: stan, problemy, zapożyczenia

Wprawdzie niniejszy artykuł poświęcono problemom, które wiążą się z kształtowaniem ukraińskiej terminologii informatycznej, jednak, by odpowiednio naświetlić pewne kwestie związane z jej konstituowaniem się, należy cofnąć się w czasie...

Dnia 14 października 1773 roku na wniosek króla Polski Stanisława Augusta Poniatowskiego powołano do życia Komisję Edukacji Narodowej (KEN), organ będący *de facto* pierwszym polskim ministerstwem oświaty. Jej powstanie wiąże się bezpośrednio z rozwiązaniem przez papieża Klemensa XIV zakonu jezuitów, który w głównej mierze tworzył i kontrolował edukację na poziomie podstawowym i średnim w ówczesnej Rzeczypospolitej. Polska stanęła wobec widma nagłego upadku systemu edukacyjnego, do czego za wszelką cenę starano się nie dopuścić. Rozległa działalność KEN, trwająca nieprzerwanie do 1794 roku, obejmowała szerokie spectrum problemów, począwszy od reorganizacji systemu szkolnictwa, poprzez opracowanie nowych programów nauczania, wydanie nakazu wykładania w języku polskim, na nauczaniu historii naturalnej kończąc. Jednym z organów powstałych w wyniku reformy oświatowej było powołane do życia w 1775 roku Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych. Do najważniejszych celów instytucji, dla której w znacznym stopniu zasłużyli się chociażby Hugo Kołłątaj czy Józef Wybicki, zaliczano tworzenie podręczników szkolnych odpowiadających założeniom nowego programu. Zadanie to nie należało do łatwych, zważywszy na fakt, że zakres słownictwa z różnych dziedzin nauki był dość ubogi. To właśnie Towarzystwu język polski w ogromnej mierze zawdzięcza dziś podwaliny terminologii między innymi w zakresie nauk ścisłych — matematyki, fizyki i chemii.

Pod koniec wieku XX polskim (i nie tylko) informatykom, podobnie jak ponad 200 lat wcześniej członkom KEN, przyszło stanąć w obliczu analogicz-

nego problemu: nazwania nowych zjawisk, „przyodziania” ich w odpowiednie terminy. Zakres zagadnienia wydaje się jednak nieporównywalnie szerszy, zważywszy choćby na dużo szybszy postęp cywilizacyjny, czy też pewne opóźnienie technologiczne naszego kraju w zakresie informatyki względem potentatów w tej dziedzinie — koncernów amerykańskich czy japońskich. Tempo tworzenia coraz to nowszych i bardziej zaawansowanych technologii prowadzi niejednokrotnie do sytuacji, kiedy to sami informatycy zmuszeni są do pełnienia funkcji tłumaczy i leksykologów, wymyślania rodzimych określeń niespotykanych dotąd zjawisk. W wielu wypadkach zabiegi te są nad wyraz udane (jak choćby dostosowanie na potrzeby polskiej terminologii informatycznej wykorzystywanych dziś powszechnie pojęć plik, katalog czy aktualizacja), jednakże częściej ich efektem jest stworzenie terminów balansujących na granicy dobrego smaku i karykatury. Dotyczy to zwłaszcza zjawiska sztucznego dołączania polskich afiksów oraz fleksji do obcych rdzeni (z b o o t o w a ć, u p d a t e o w a ć, f l a s h o w a n i e, d o w n l o a d o w n i a, f o r w a r d o w a n i e, k u l e r e k itp.). By przeciwdziałać tym i innym „praktykom”, polscy lingwiści wspólnie z informatykami już od wielu lat starają się usystematyzować tę niszę terminologiczną. Począwszy od roku 1991, na polskim rynku księgarskim pojawiło się ponad trzydzieści słowników informatycznych, które w istotny sposób porządkują i „cywilizują”¹ tę dziedzinę nauki. Co zrozumiałe, są to przede wszystkim słowniki dwujęzyczne angielsko-polskie, polsko-angielskie², ale napotkać można również słowniki wielojęzyczne (na przykład A. Markowski, A. Rydzewski, *Technika mikrokomputerowa. Słownik pięcioletni*, Warszawa 1993; P. Bąk *et al.*, *Słownik popularny angielsko-niemiecko-polski terminów komputerowych i informatycznych*, Warszawa 2006), internetowe (na przykład S.M.H. Collin, C. Głowiński, *Słownik komputerów i Internetu*, Warszawa 1999), objaśniające (na przykład K. Lekanger, *Słownik terminów komputerowych*, przeł. P. Doleżych, Warszawa 1998; Z. Płoski, *Informatyka. Słownik encyklopedyczny*

¹ Prócz bogatej oferty księgarskiej, która ma niewątpliwie wpływ na kodowanie i rozwój terminologii informatycznej, język polski wspomagają uchwały Rady Języka Polskiego i prace Komisji Terminologii Informatycznej, której przewodniczy prof. dr hab. Andrzej Jacek Blikle, jak również ustawy mające na celu na przykład ujednoczenie terminologii w zakresie pojęć używanych w ustawach związanych z elektronicznym zapisywaniem informacji, <http://gospodarka.gazeta.pl/gospodarka/1,52981,4668495.html> (dostęp: 27 kwietnia 2010). W wypadku analogicznych działań na Ukrainie obowiązujący jest choćby dokument prezydencki z 31 lipca 2000 roku „Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні”, <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=928%2F2000> (dostęp: 27 kwietnia 2010).

² A. Marciniak, M. Jankowski, *Słownik informatyczny angielsko-polski*, Warszawa-Poznań 1991; J. Szaniawski, *Duży słownik informatyczny angielsko-polski*, Warszawa 1998; O. Rosenbaum, *Praktyczny słownik komputerowy, angielsko-polski, polsko-angielski*, oprac. D. Majkowski, Warszawa 1999; J. Illg, T. Illg, *Słownik informatyczny angielsko-polski, polsko-angielski*, Katowice 2003; M. Trojański, *Dictionary of Applied Informatics. Słownik informatyki stosowanej, angielsko-polski, polsko-angielski*, Warszawa 2007.

ny, wyd. II, Wrocław 2001; *Słownik pojęć komputerowych*, red. V. Illingworth, J. Daintitha, przeł. R. Drachal, Warszawa 2004), leksykony (na przykład A. Heyduk, *Leksykon angielskiej terminologii komputerowej*, Wrocław 1991; R. Latham, *Leksykon grafiki komputerowej i rzeczywistości wirtualnej*, przeł. J. Zabrodzki, Warszawa 1997) i inne.

Język polski wyposażony jest do pewnego stopnia w mechanizmy obronne, zarówno te oficjalne, jak i mniej formalne, strzegące go przed niepożądanym wpływem słownictwa obcego, w tym wypadku nadmierną ilością zapożyczeń z języka angielskiego. Co zaś tyczy się języka ukraińskiego oraz ukraińskiej terminologii informatycznej — sytuacja wydaje się odmienna.

W latach 90. XX stulecia, podobnie zresztą jak ma to miejsce i dziś, ukraiński rynek księgarski charakteryzowała swoista, niespotykana nigdzie indziej na taką skalę dychotomia. Odzwierciedleniem ukraińskiej dwujęzyczności są pozycje wydawnicze w obu językach, dostępne zarówno na prestiżowych dorocznych targach książki we Lwowie, jak i w najmniejszych księgarniach. O ile w wypadku literatury pięknej, podręczników, słowników można mówić o mniej lub bardziej „demokratycznym” podziale ilościowym, o tyle w wypadku literatury specjalistycznej, zwłaszcza zaś informatycznej, o takiej sytuacji mowy być nie może. Dość przytoczyć tu fakt, iż w ostatnim dziesięcioleciu minionego wieku na ukraińskim rynku księgarskim pojawiło się zaledwie kilka znaczących pozycji w języku ukraińskim z dziedziny informatyki: *Російсько-український словник з інформатики та обчислювальної техніки* pod redakcją I.A. Czernenki, *Комп'ютерний словник (Computer Dictionary)* w przekładzie W.O. Sołowjowa, *Комп'ютерні мережі* E. Burowa czy *Комп'ютерні віруси і захист інформації* M. Kowaleńki³. Jedynie dwie pierwsze z wyżej wymienionych pozycji są słownikami, pozostałe to publikacje na wskroś specjalistyczne. Myli się jednak ten, kto sądzi, że ówczesna oferta skierowana do informatyków była tak uboga — wówczas, podobnie jak i dziś, na ukraińskim informatycznym rynku księgarskim dominowały rosyjskojęzyczne podręczniki, samouczki, biblie informatyków, słowniki itd.

Od kilku lat opisana sytuacja ulega nieznaczącej poprawie i normalizacji⁴. Dostępnych jest coraz więcej pozycji wydawniczych w języku ukraiń-

³ *Російсько-український словник з інформатики та обчислювальної техніки*, red. I.A. Черненко, Київ 1994; *Комп'ютерний словник (Computer Dictionary)*, przeł. В.О. Соловйова, Київ 1997; Е. Буrow, *Комп'ютерні мережі*, Львів 1999; М.М. Коваленко, *Комп'ютерні віруси і захист інформації*, Київ 1999.

⁴ Biorąc pod uwagę ilość wydawnictw z zakresu informatyki oraz liczbę gospodarstw domowych z dostępem do internetu, można by zaryzykować tezę, że sytuacja na informatycznym rynku księgarskim jest w pewnym stopniu odzwierciedleniem stanu informatyzacji społeczeństwa ukraińskiego. Jak zauważa Mykoła Nedjucha, ukraińska „przestrzeń informatyczna” w wymiarze ogólnosiwiatowym mimo wszystko prezentuje się dość skromnie. Badacz stwierdza mianowicie, że na początku 2001 roku zarejestrowano jedynie 36 tysięcy hostów, niewiele ponad 9 tysięcy serwerów sieciowych i 16 tysięcy stref w domenie „ua”. Ukraina zajmowała wówczas 28. miejsce w Europie

skim⁵, zauważalny jest także trend, który w pewnym stopniu przypomina nie tylko polskie realia, ale również warunki panujące w wielu nieanglojęzycznych krajach europejskich. Chodzi tu rzecz jasna o oddziaływanie anglojęzycznej terminologii informatycznej na rodzimy garnitur leksykalny.

Początek owych szerszych wpływów można w wypadku ukraińskich realiów określić z dość dużą trafnością — przypada on na pierwsze lata XXI wieku. Datowanie to wiązać bowiem należy z pewnym wzrostem sprzedaży sprzętu komputerowego wśród społeczeństwa ukraińskiego, jak również coraz szerszym dostępem do internetu użytkowników indywidualnych. Fakt ten, podobnie jak ma to miejsce na całym świecie, stanowi jedną z głównych przyczyn zwiększonego zainteresowania informatyką jako dziedziną nauki. Wzrastająca liczba użytkowników komputerów — osób świadomych swej „ukraińskości”, w tym lingwistów, ale także obrońców języka ukraińskiego niemających wykształcenia filologicznego, przyczyniła się między innymi do powstania nieformalnego ogólnoukraińskiego ruchu, który wciąż jeszcze dąży do wykorzenia języka rosyjskiego z systemów operacyjnych oraz programów użytkowych⁶. Problemowi

oraz 45. na świecie. Badania przeprowadzone przez firmę MMI Ukraine dowodzą, że jądro użytkowników sieci na Ukrainie stanowiło nie więcej niż 700 tysięcy, natomiast liczba osób korzystających z internetu od czasu do czasu to nie więcej niż 2 miliony. W sumie było to 2–4% ludności Ukrainy, <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=9162> (dostęp: 1 kwietnia 2010). Dziś dane te są oczywiście zupełnie inne. Jak podają służby prasowe ukraińskiego Ministerstwa Łączności, na dzień 1 stycznia 2010 roku z sieci korzystało prawie 15 milionów osób, z czego około 2 milionów to abonenci szerokopasmowego internetu, co stanowiło w przybliżeniu 11% ogólnej ilości rodzin na Ukrainie, <http://ua.glavred.infi/archive/2010/01/26/130947-14.html> (dostęp: 10 maja 2010).

⁵ С.А. Шестопалов, *Windows '95, '98 для початківця*, Шепетівка 2001; *idem*, *Інформатика. Базовий курс*, Шепетівка 2001; *idem*, *Internet для початківця*, Шепетівка 2002; О. Коссак, П. Венгерський, *CorelDRAW 8*, Львів 2000; О. Коссак, І. Юрчак, *Текстовий процесор Word 2000*, Львів 2001; О. Коссак, О. Коссак, *Чарівний світ Photoshop*, Львів 2005; Я.М. Глинський, *Практикум з інформатики*, Львів 2003; Я.М. Глинський, В.А. Рязьська, *Linux — практикум з інформатики*, Львів 2004; *idem*, *Internet*, Львів 2007; Л.М. Дибкова, *Інформатика та комп'ютерна техніка*, Київ 2002; В.М. Локазюк, Ю.Г. Савченко, *Надійність, контроль, діагностика і модернізація ПК*, Київ 2004; О.О. Меженний, *Windows XP*, Москва-Санкт-Петербург-Київ 2004; *idem*, *Word 2003*, Москва-Санкт-Петербург-Київ 2004; К.А. Курбатова, *Excel 2003*, Москва-Санкт-Петербург-Київ 2004; Т.В. Ковалюк, *Основи програмування*, Київ 2005.

⁶ Do 2002 roku ukraińscy użytkownicy komputerów klasy PC nie mogli liczyć na zakup oprogramowania w swym ojczystym języku. Sytuacja uległa zmianie na początku marca 2002 roku, gdy pojawiły się nakładki językowe dla programów Microsoft Word 2002 oraz Microsoft Outlook 2002. W niecały rok później pojawiła się nakładka językowa, którą instalować można było na rosyjskojęzyczne jądro systemu operacyjnego Windows XP. Niestety, opinie na temat wspomnianych produktów nie były zbyt pochlebne, co przyczyniło się między innymi do uruchomienia we współpracy z firmą Microsoft projektu *MS Community Glossary. Ukrainian Glossary*. Zadaniem projektu było stworzenie bazy słownikowej, którą będzie można wykorzystać przy tworzeniu ukraińskojęzycznych wersji systemów operacyjnych oraz programów użytkowych sygnowanych logo Microsoft. Pokłosiem projektu był także glosariusz wydany w 2006 roku (*Англійсько-український глосарій виробів Microsoft®: громадська редакція*, red. Б. Рицара *et al.*, Львів 2006). W opraciu zarówno

temu poświęconych jest wiele forów internetowych, specjalizujących się na przykład w zamieszczaniu zukrainizowanych nakładek językowych, zarówno do wielu programów użytkowych, jak i poszczególnych systemów operacyjnych. Paradoksalnie walka z językiem rosyjskim jako elementem obcym i niepożądanym w wielu wypadkach dopuszcza podobne wpływy, jednakże już anglojęzyczne.

Wybitny ukrainista, leksykograf i terminolog Łewko Poluha, podsumowując w artykule z 2002 roku pierwsze dziesięć lat niezależności Ukrainy⁷ w kontekście zmian, które zaszły w obrębie ukraińskiej terminologii, zauważył, że dorobek prac terminologicznych tego okresu zamyka się w wielu dziełach naukowych, monografiach i artykułach, w których przedstawiono wyniki badań zróżnicowanych systemów terminologicznych⁸, natomiast liczba słowników terminologicznych różnego typu wyniosła 466. Zdaniem Poluhy jedną z przyczyn, stojących na przeszkodzie bardziej dynamicznemu rozwojowi ukraińskich prac z zakresu terminologii, jest brak wsparcia dla języka ukraińskiego, zarówno ze strony struktur władzy, jak i urzędników lekceważących język państwowy. Przyczynę niestabilności rozwoju ukraińskiej terminologii upatruje on we wciąż ogromnej zależności ukraińskich systemów terminologicznych od rosyjskiej bazy terminologicznej.

Kwestii wpływów języka rosyjskiego na ukraiński język informatyki poświęcono wiele uwagi, prym wiodą tu zwłaszcza naukowcy środowiska lwowskiego⁹,

o projekt, jak i doświadczenia zdobyte przy opracowaniu wcześniejszych ukraińskojęzycznych wersji oprogramowania powstał ukraiński pakiet językowy dla systemu Vista oraz pakietu biurowego Office System 2007 (na ukraińskim rynku od maja 2007 roku), a później ukraińskojęzyczny pakiet systemu operacyjnego Windows 7 (dostępny od października 2009 roku). Zob. też P. Józwickiewicz, *O „ukrainizacji” produktów Microsoft słów kilka...*, [w:] E. Komorowska, D. Dziadosz (red.), *Świat Słowian w Języku i Kulturze*, t. 7. *Językoznawstwo*, Szczecin 2006, s. 111–115.

⁷ Л. Полюга, *Здобутки і втрати української термінології та термінографії за десять років Незалежності*, „Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: «Проблеми української термінології» 453, Львів 2002, s. 21–23.

⁸ „Або візьмімо факт широкого дослідження термінологічних систем різних у дисертаційних роботах, окремих статтях та монографіях О. Сербенської (юридична), Т. Панько (економічна), Н. Москаленко, В. Захарчишин (мовознавча), А. Крейтор (математична), В. Пілецького, І. Процик (фізична), І. Кочан (радіотехнічна), Г. Наконечної (хімічна), О. Литвин (машинобудівна), Л. Симоненко (біологічна), В. Марченко, І. Чепіга (будівельна), Е. Огар (друкарська), З. Куняч (риторична), М. Сташко (бібліотечна), С. Бібла (церковна), Г. Шило (лісова і деревообробна), І. Сабадощ (лісового сплаву), Н. Левун (художньої кераміки), О. Гриджук (художньої різьби по дереву), І. Зінченко (вишивальної техніки) і ін.”, *ibidem*.

⁹ Б. Рицар, Р. Мисак, *Мова та термінологія зукраїнізованих програмних продуктів фірми Майкрософт*, „Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: «Проблеми української термінології» 490, Львів 2003, s. 17–24; І. Кульчицький, М. Плеша, *Технологічні аспекти вживання української мови в середовищі ОС Windows*, „Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: «Проблеми української термінології» 538, Львів 2005 s. 112–115; Л. Стрельбицька, *Інтернет як полігон розвитку природної мови*, „Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: «Проблеми української термінології» 538, Львів 2005, s. 33–38; Б. Рицар, Р. Мисак, Р. Микульчик, *Про англійсько-український глосарій виробів Microsoft*, „Проблеми української термінології”, Львів 2006, s. 28–30; І. Кульчицький, М. Плеша, *Техноло-*

zamieszczający swe spostrzeżenia i propozycje w serii Politechniki Lwowskiej „Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: «Проблеми української термінології»». Wraz z pojawieniem się systemu operacyjnego Windows Vista oraz niczym nieograniczonym dostępem do internetu na Ukrainie powstał problem, z którym od wielu lat borykają się także polscy terminologowie: powszechność języka angielskiego w dziedzinie IT. Dla wielu ukraińskich użytkowników komputerów kwestia anglicyzacji ukraińskiego języka informatycznego jest niewspółmierna do wieloletniej jego rusyfikacji, jednak językowi puryści reagują również i w tym wypadku, a powyższe zagadnienie wydaje się problemem, którym będą zajmować się kolejne pokolenia ukraińskich terminologów.

W 2000 roku, we wspomnianej serii wydawniczej poświęconej problemom ukraińskiej terminologii, zamieszczono artykuł profesora Tarasa Kyjaka z Uniwersytetu Kijowskiego pt. *Українська термінологія як фактор державності української мови*¹⁰. Autor oparł jego strukturę na tezach książki Iwana Ohijenki *Наука про рідномовні обов'язки*. Spośród dziesięciu punktów węzłowych artykułu ostatnich pięć Kyjak poświęcił rozważaniom, w których na pierwszy plan wysunął problem ogólnoświatowej unifikacji terminologii. Unifikacja ta, zdaniem autora, paradoksalnie wcale nie stoi w opozycji do tendencji narodowych i ustanawiania własnych systemów terminologicznych. Kyjak, odwołując się do zasad obowiązujących w procesie tworzenia terminów, słusznie zauważa, że decydujący będzie uzus językowy.

Wydaje się, iż założenia te w szczególności odnieść można do terminologii z zakresu IT. Informatyka jest dziedziną nauki, która dzięki komputerom gości dziś w prawie każdym domu. Biorąc pod uwagę elitarność nauki jako takiej, jest to zjawisko dość niespotykane. O ile trudno wyobrazić sobie stopy probówek, mierników, mikroskopów czy innych urządzeń niezbędnych fizykom lub chemikom w mieszkaniu przeciętnego Kowalskiego czy Szewczenki, o tyle blok komputera, monitor LCD, laptop czy inne urządzenia peryferyjne, stanowiące narzędzia pracy informatyka, nie są dla szarego obywatela niczym niezwykłym. Owa dostępność jest wszakże gwarantem bezproblemowego przenikania terminologii informatycznej do słownictwa zwykłych użytkowników komputerów, a co za tym idzie — jej szybszej asymilacji i adaptacji. W konsekwencji prowadzi to wprost do powstawania wspomnianego przez Kyjaka uzusu językowego. Pod znakiem zapytania stoi kwestia tego, CO, poprzez codzienne obcowanie z internetem czy programami użytkowymi, i W JAKIEJ POSTACI trafi do użytkownika. Czy będą to liczne internacjonalizmy, słownictwo obce zaadaptowane *ad hoc*, czy też terminy opracowane przez lingwistów i znawców problematyki?

гічні аспекти вживанні української мови в середовищі ОС Windows II, „Проблеми української термінології”, Львів 2008, s. 100 nn.

¹⁰ Т. Кияк, *Українська термінологія як фактор державності української мови*, „Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: «Проблеми української термінології»: Матеріали 6-ї Міжнародної наукової конференції *СловоСвіт 2000*” 2000, nr 402, s. 5–13.

Na pytania te starają się odpowiadać lingwiści, tacy jak Łesia Ilnycka¹¹, której przedmiotem rozważań są między innymi tendencje do coraz szerszego zastosowania zapożyczeń w języku ukraińskim w dziedzinie leksyki informatycznej. W swoich pracach wyraża również przypuszczenia na temat przyczyn i skali tego zjawiska.

Odpowiedzią mógłby choć po części być także artykuł, którego autorami są naukowcy Politechniki Lwowskiej Ihor Kulczycki i Bohdan Fil¹². *Default: «по замовчуванню» чи «за налаштуванням»?* jest bardzo interesującą próbą analizy procesu tłumaczenia jednego tylko wyrazu, który w polskiej terminologii informatycznej od lat funkcjonuje jako *d o m y ś l n i e* (*d o m y ś l n y*, *-a*, *-e*). Jak się okazuje, komenda ta, wydawałoby się, że tak prosta i oczywista, sprawia ukraińskim terminologom duży problem, czego dowodem jest wiele jej odpowiedników przytaczanych przez autorów, między innymi *за замовчуванням*, *за промовчанням*, *по умовчанням*, *усталений*, *стандартний* itp. W oparciu zarówno o znaczenie poszczególnych wariantów komendy, jak i jej brzmienie w innych językach oraz analizę w systemie psycholingwistycznym VAAL Kulczycki i Fil proponują, by używać wymiennie terminów *за налаштуванням* (*налаштуовуванням*) i *як налаштовано*. Czy rozwiązanie to przyjmie się i stanie standardem? Trudno wyrokować, jednakże jest to sposób na normalizację oraz uporządkowanie rozchwianej i dość dowolnej¹³, trzeba przyznać, części systemu terminologicznego. Za takim stwierdzeniem stać może fakt, że obaj autorzy od kilku już lat zajmują się problematyką języka ukraińskiego i jego użycia w dziedzinie IT. Ich badania dotyczą zwłaszcza środowiska Windows, czego przykładem mogą być dwa artykuły¹⁴, w których poruszają oni na przykład kwestie kodowania ukraińskich znaków w strukturze poczty elektronicznej. Używając wielu terminów w swych miniporadnikach informatycznych, Kulczycki i Fil świadomie — bądź mimowolnie — przyczyniają się do wzbogacenia i ustabilizowania zasobów terminologicznych w dziedzinie informatyki (*збереження файла та перезавантаження системи, дизасемблювання, програма не вимагає інсталяції, запуснення інсталяційного файлу, середовище популярних компіляторів, нечитабельний набір кириличних*

¹¹ Л. Ільницька, *Інтернаціональна лексика в комп'ютерній термінології та її опрацювання на практичному занятті з англійської мови в технічному ВНЗ*, „Проблеми української термінології”, Львів 2004.

¹² І. Кульчицький, Б. Філь, *Default: «по замовчуванню» чи «за налаштуванням»?*, „Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: «Проблеми української термінології» 648, Львів 2009, s. 88–91.

¹³ O nieustabilizowaniu ukraińskiego słownictwa informatycznego mogą świadczyć choćby nazwy peryferyjnych urządzeń komputerowych, np. leksem ‘router’ w języku ukraińskim występuje w wariantach роутер, маршрутизатор, інтернет-шлюз itp.

¹⁴ І. Кульчицький, М. Плеша, *op. cit.*, s. 112–115, oraz І. Кульчицький, М. Плеша, *Технологічні аспекти вживання української мови в середовищі ОС Windows II*, „Проблеми української термінології”, Львів 2008, s. 100–101.

символів, семибітна таблиця кодування, файл прикріплено до листа, допускати українську локалізацію і inne).

Badanie wpływu terminologii anglojęzycznej na język ukraiński, zarówno w aspekcie negatywnym (M. Karańska, T. Kuryło, Ł. Kysliuk), jak i pozytywnym (T. Kyjak, T. Zahorujko, O. Kuroczkina), jest procesem bardzo interesującym. Anglistka Tetiana Majstruk¹⁵ stwierdza, że w tekstach naukowych różnego typu funkcjonuje około 28% anglicyzmów, przy czym 6% stanowią zapożyczenia zaliczane przez nią do grupy „technologia i technika informatyczna”. Zdaniem badaczki, mimo że słownictwo informatyczne zaliczane jest w ogromnej mierze do internacjonalizmów, to jednak niewiele z nich można przyporządkować do grona leksyki aktywnej (podaje przy tym przykłady rzeczowników, takich jak: *принтер, сканер, файл, монітор, курсор* itp.) i wykorzystywać nie tylko w odrębnych dziedzinach nauki, ale i różnych stylach funkcjonalnych. Znamienne jest stwierdzenie, które wydaje się truizmem dla osób związanych w jakikolwiek sposób z informatyką:

Основна маса комп'ютерної термінології становить активну лексику лише для людей відповідної професії. В такому випадку особливістю цієї комп'ютерної лексики є те, що вона не відходить до пасивного словника, адже знаходиться в постійному користуванні тих людей, які є спеціалістами в галузі нових інформаційних технологій¹⁶.

Z kolei Hałyna Zymoweć¹⁷ stwierdzając, że terminologia informatyczna stanowi swoistą nowość w językach świata, zwraca uwagę, iż formuje się ona na bazie anglojęzycznej leksyki ogólnej. W wielu wypadkach rodzi się więc kwestia znalezienia dokładnego odpowiednika w innym języku, co stanowi ogromne wyzwanie, zważywszy na zasoby poszczególnych języków. Problemem jest niewątpliwie sposób tworzenia neologizmów w dziedzinie IT w języku A, lecz jeszcze trudniejszą kwestią — tłumaczenie i ukuwanie terminologii informatycznej w języku B.

Najbardziej rozpowszechnioną techniką tworzenia neologizmów w języku angielskim będących określeniami pojęć z zakresu technologii informatycznych jest, jak twierdzi Iryna Sokolowa¹⁸, nadawanie nowego znaczenia już istniejącym jednostkom leksykalnym (*menu, window, bug, key, page* itd.). Dość często wykorzystywana jest również kompozycja. Tworzenie derywatów powstałych w oparciu o złożenia podstaw wyrazów motywujących (*clipboard, harddisk, keypad, spreadsheet, spacebar* itd.) to jedna z bardziej produktywnych metod słowotwórczych. Typowymi dla języka angielskiego są także wyrazy złożone

¹⁵ Т.С. Майструк, *Номінативна функція англізмів різних семантичних груп у текстах наукового стилю*, „Наукові записки. Філологічні науки” 81, nr 1, red. В. Ожоган, Кіровоград 2009, s. 348–351.

¹⁶ *Ibidem*, s. 350.

¹⁷ Г.В. Зимовець, *Зміни в лексичному складі української мови на сучасному етапі [запозичення з англійської мови та ін.]*, „Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках”, Дніпропетровськ 2005, s. 158.

¹⁸ І.В. Соколова, *Моделі утворення комп'ютерних термінів англійської мови та їх переклад українською*, http://rusnauka.com/DN2006/Philologia/3_sokolovaiv.doc.htm (dostęp: 10 maja 2010).

powstałe z segmentów, które zachowują w swej strukturze cechy współzależności charakterystycznych dla aktu mowy (*drag-and-drop*, *drop-down menu*, *left-to-right*, *read-write*). Tworzenie oraz użycie terminologicznych związków wyrazowych ma swoje funkcjonalne uzasadnienie, gdyż opisują one procesy czy obiekty w sposób bardzo dokładny, wydobywając znaczenie samego pojęcia. Związki wyrazowe tego typu są kompletnymi jednostkami leksykalnymi, a do najczęściej występujących należy typ AdjN (*costum group*, *digital signature*, *operating system* itp.). Prócz formacji dwuelementowych istnieją jednostki o bardziej złożonej budowie, jednakże są one tożsame pod względem strukturalnym. Terminy informatyczne często przyjmują postać skrótów oraz akronimów, a ich użycie jest powszechne (ACL — *Access Control List*, ASP — *Active Server Pages*, HTML — *HyperText Markup Language*, ISP — *Internet Server Provider*).

Jak wspomniano, przekształcenie angielskich pojęć informatycznych na dowolny język B oraz ich dostosowanie do obcego systemu językowego rodzi pewne problemy. W wypadku języka ukraińskiego na ogół wykorzystywane są trzy metody przystosowywania słownictwa informatycznego do realiów i potrzeb ukraińskiego użytkownika.

Bodaj najczęściej wybieraną metodą jest transliteracja (lub transkrypcja fonetyczna). W ukraińskich publikacjach z dziedziny informatyki, w internecie, interfejsach programów komputerowych, plikach pomocy, na forach poświęconych problemom informatycznym jest mnóstwo pojęć typu: *апплет* (ang. *applet*), *асемблер* (ang. *assembler*), *банер* (ang. *banner*), *бекслеш* (ang. *backslash*), *веб* (ang. *web*), *джернер* (ang. *jumper*), *дисплеї* (ang. *display*), *драйвер* (ang. *driver*), *емотікон* (ang. *emoticon*), *інтерфейс* (ang. *interface*), *класстер* (ang. *cluster*), *кернінг* (ang. *Kerning*), *кеш* (ang. *cache*), *лентон* (ang. *laptop*), *логін* (ang. *login*), *макінтош* (ang. *Macintosh*), *мейнфрейм* (ang. *mainframe*), *ноут-бук* (ang. *notebook*), *палмтон* (ang. *palmtop*), *піксел* (ang. *pixel*), *плоттер* (ang. *plotter*), *принтер* (ang. *printer*), *провайдер* (ang. *provider*), *сабвуфер* (ang. *subwoofer*), *сайт* (ang. *site*), *сервер* (ang. *server*), *сканер* (ang. *scanner*), *слайд* (ang. *slide*), *слеш* (ang. *slash*), *слот* (ang. *slot*), *спліттер* (ang. *splitter*), *стрімер* (ang. *streamer*), *тавер* (ang. *tower*), *тачскрін* (ang. *touchscreen*), *трекбол* (ang. *trackball*), *утиліта* (ang. *utility*), *хаб* (ang. *hub*), *хост* (ang. *host*), *чип* (ang. *chip*), *чипсет* (ang. *chipset*), *ютуб* (ang. *Youtube*) i wiele innych¹⁹. Większości z nich próżno szukać nawet w najnowszych słownikach objaśniających języka ukraińskiego. Przyczyn tej absencji upatrywać należy głównie w długotrwałych procesach wydawniczych, swoistym „dynamizmie” terminologii informatycznej czy niedostatecznej ilości specjalistów zajmujących się omawianą leksyką, by

¹⁹ Przykłady pochodzą między innymi ze stron internetowych: http://www.brain.com.ua/ukr/Splitter_Viewcon_VE406-p29960.html; http://www.giga-shop.com/product.php?id_product=2988&id_lang=9; <http://www.ktc-ua.com/>; <http://windows.microsoft.com/uk-UA/windows-vista/What-is-Set-Program-Access-and-Computer-Defaults>; http://community.livejournal.com/ua_keyboard/382.html; <http://mac4you.org/?p=1571> (dostęp: 13 września 2010).

nie zaryzykować tezy o „niepopularności” słownictwa informatycznego wśród, z reguły „wiekowych” i nie zawsze otwartych na nowe technologie, członków zespołów redakcyjnych.

Kolejną grupę pojęć stanowią kalki językowe, na przykład *клавіша доступу* (ang. *access key*), *завантажувальний диск* (ang. *boot disk*), *розмір бульбашки* (ang. *bubble size*), *сертифікат автентичності* (ang. *Certificate of Authenticity*), *панель керування* (ang. *control panel*), *виперти все* (ang. *delete all*), *стрілка вниз* (ang. *down arrow*), *знайти людей* (ang. *find people*), *колір шрифту* (ang. *font color*), *прихований текст* (ang. *hidden text*), *домашня сторінка* (ang. *home page*), *інсталяційний диск* (ang. *installation disk*), *режим вставки* (ang. *insert mode*), *кнопка мишки* (ang. *mouse button*), *мережний диск* (ang. *network drive*), *звичайний вигляд* (ang. *normal view*), *тип об'єкта* (ang. *object type*), *первинний ключ* (ang. *primary key*), *джерело запису* (ang. *record source*), *зберегти як* (ang. *save as*), *вторинне вікно* (ang. *secondary window*), *надіслати повідомлення* (ang. *send message*), *стандартний час* (ang. *standard time*), *конфігурація системи* (ang. *system configuration*), *бібліотека типів* (ang. *type library*), *розмір вікна* (ang. *window size*)²⁰.

Przy tworzeniu ukraińskich pojęć informatycznych wykorzystywana jest również eksplikacja. Objaśnianie nowych terminów za pomocą środków dostępnych w języku ukraińskim jest zabiegiem stosowanym równie często, jak wspomniane wcześniej sposoby, na przykład *надшвидка пам'ять* (ang. *cache*), *графічна галерея* (ang. *clip art*), *таблична форма* (ang. *datasheet*), *місце десяткового розділювача* (ang. *decimal place*), *модемне з'єднання* (ang. *dial-up*), *інформаційний листок* (ang. *flyer*), *позначка-маніпулятор* (ang. *handle*), *відвідування* (ang. *hit*), *обліковий запис інтернету* (ang. *internet account*), *портативний комп'ютер* (ang. *laptop*), *реєстрація в протоколі* (ang. *logging*), *майстер пакування* (ang. *pack and go*), *твірний інтернет-вузол* (ang. *parent web*), *вставні компоненти* (ang. *plug-in*), *чинне налаштування* (ang. *preference*), *дочірній веб-вузол* (ang. *subweb*), *набір застосунків* (ang. *suite*), *розділювач груп розрядів чисел* (ang. *thousand separator*), *скасувати передплату* (ang. *unsubscribe*), *світова мережа* (ang. *World Wide Web*)²¹.

Rozpatrując kwestie powstawania ukraińskiej — i nie tylko — terminologii informatycznej, należy również pamiętać o wpływie, jaki na jej funkcjonowanie

²⁰ Przykłady pochodzą między innymi ze stron internetowych: <http://www.chaynikam.info/ukr/wininstal.html>; <http://office.microsoft.com/uk-ua/word-help/HA010368886.aspx>; <http://office.microsoft.com/uk-ua/access-help/HA010096318.aspx>; <http://office.microsoft.com/uk-ua/access-help/HA001232751.aspx>; <http://forum.tntu.edu.ua/index.php?s=8638d1a62130565db73a74c883b05273&showtopic=3648&st=0&hl=> (dostęp: 13 września 2010).

²¹ Przykłady pochodzą między innymi ze stron internetowych: <http://ukped.com/plan-konспекти/informatika/192.html>; <http://www.searchgrid.org/index.php?lang=uk&cat=501&month=2009-11&id=12874>; <http://teach-info.lviv.name/terms.htm>; <http://office.microsoft.com/uk-ua/publisher-help/HA001233654.aspx>; <http://www.microsoft.com/Ukraine/Government/Newsletters/DocFlow/5.mspx> (dostęp: 13 września 2010).

wywiera słownictwo nieformalne. Przeciętny użytkownik internetu natknąć się może na slang informatyczny głównie na wszelkiego rodzaju forach poświęconych komputerom czy oprogramowaniu. Osobami posługującymi się tą specyficzną odmianą słownictwa są zarówno informatycy, jak i tak zwani maniacy komputerowi, samoucy, niejednokrotnie przewyższający stanem wiedzy i umiejętnościami swych wykształconych w tym kierunku kolegów. Nie oznacza to jednak, że tego rodzaju leksyka nie jest wykorzystywana przez osoby niewiele mające wspólnego z dogłębnym poznawaniem tajników cyfrowego świata. Wyrazy typu: *вушко, равлик* — symbol @, *аська* — komunikator ICQ, *бацила* — wirus komputerowy, *вавка* — plik z rozszerzeniem wav, *вінда* — system operacyjny Windows, *глюк* — błąd, *експішка* — Windows XP, *кіло* — kilobajt, *комп* — komputer PC, *мама, мамка* — płyta główna, *мессага* — wiadomość e-mail, *нет* — sieć, internet, *нік* — pseudonim (ang. *nickname*), *ось* — system operacyjny (ang. *OS*), *прога* — program, *проц* — procesor, *свисток, флешка* — pamięć USB, *хард* — dysk twardy, hardware, *чайник* — niedoświadczony użytkownik, *шаровари* — ograniczona czasowo wersja programu (ang. *shareware*), *юзер* — użytkownik (ang. *user*), *ява* — język programowania Java, i inne są dobrze znane wielu „lamerom”²². Problem slangu komputerowego, sfer jego użycia, mechanizmów powstawania poszczególnych wyrazów jest tak złożony, że stanowi ciekawy punkt wyjścia do kolejnych badań nad terminologią informatyczną oraz odrębnych opracowań.

Ukraińska terminologia z dziedziny IT charakteryzuje się dynamizmem niespotykanym w wypadku innych systemów terminologicznych. Świadczy o tym nie tylko ilość pojawiających się derywatów, ale również zakres ich użycia czy stopień asymilacji poszczególnych terminów, zarówno w środowisku związanym z IT, jak i wśród osób, których kontakt z informatyką ogranicza się jedynie do przeglądania stron internetowych. Problemy ostatniej dekady XX i początku XXI wieku związane z powstawaniem i rozwojem ukraińskiej terminologii informatycznej, spowodowane ogromnym wpływem języka rosyjskiego, brakiem *stricte* ukraińskiego oprogramowania oraz stosunkowo niewielką ilością użytkowników prywatnych, ustępują coraz większej fali ukrainizacji tej gałęzi nauki i sfery życia społecznego.

Na zakończenie warto przytoczyć słowa wielkiego znawcy kultury i języka ukraińskiego I. Ohijenki, który stwierdził, że „українська мова здатна бути мовою науки, як і всі інші мови”²³. Miejmy nadzieję, że słowa te odnosić się będą także do sfery terminologii informatycznej.

²² Przykłady pochodzą między innymi ze stron internetowych: <http://biblprog.org.ua/ua/icq/>; <http://krotus.org/it/humor/184-slang>; <http://forum.te.ua/showthread.php?t=64377>; <http://site-ivan.at.ua/forum/17-12-1>; <http://arhiv-stately.pp.ua/tech/5700-kto-takie-chajnik-yuzer-lamer.html>; <http://board.lutsk.ua/topic/79835-prodatsja-novii-proc-i7-2600k-boks/> (dostęp: 13 września 2010).

²³ I. Огієнко, *Історія української літературної мови*, Вінніпег 1980, s. 198.

Українська комп'ютерна термінологія: стан, проблеми, запозичення

Резюме

У статті автор представляє стан інформаційних технологій в Україні в 1990-их роках та на початку XXI століття. Він презентує погляди українських вчених та проблеми, які виникли разом із розвитком української комп'ютерної термінології. Особливу увагу він звертає на проблему англіцизмів, зокрема на форми, що постали внаслідок транслітерації (фонетичної транскрипції), калькування та експлікації.

Ключові слова: Українська комп'ютерна термінологія, запозичення, неологізми.

Ukrainian computer terminology: state, problems, borrowings

Summary

In the article, the author discusses the state of the Ukrainian IT reality in the 1990s as well as at the beginning of the 21st century. He presents the views of the renowned Ukrainian linguists connected with the problems which emerged along with the development of the Ukrainian computer terminology. Particular attention is paid to the issue of borrowings from English, especially to the forms which arose as a result of transliteration (phonetic transcription), calquing and explication.

Keywords: Ukrainian computer terminology, borrowings, neologisms.